

סנהדרין פרק חמישי היו בודקין
מתוך "גמרא נוטה"
על שם הורי נפתלי וחנה הולנדר הכ"מ

מקרא:

דברי הגמרא באותיות כאלה: ROD 12; רש"י בתוך הגמרא בסוגריים () ובתוך הסוגריים - אותיות MIRIAM 10; מראי מקומות גם MIRIAM 10 מובאות וציטטות בגופן NARKISIM; השלמת פסוקי המקרא בסוגריים () ובאותיות NARKISIM; הערות: בסוגריים [] באותיות CourierNew 10; ההערות עם קידומת # אינם פשט הגמרא אלא הערת העורך לבדיקת הלומד. תחילת עמוד - בתחילת שורה, אפילו באמצע משפט - כך: (תענית ב, ב)
הגירסא: לפי דפוס וילנא עם אחדים מההגהות שעל הדף - לפי הנראה לי כנחוצן לצורך הפשט הפשוט.

מקרא: בתחילת הדף

הערות בשולי הדף - בתצוגת דף אינטרנט אפשר - באקפלורר - להניח עליהם את הסמן ואז מופיעה ההערה בחלון. אפשר גם לראות אם עוברים לתצוגה של דף הדפסה.

In Explorer, Footnotes become visible when the cursor rests on the number of the footnote.

הערות וטבלאות באנגלית - ע"י כולל עיון הדף, ראש הכולל הרב מרדכי קורנפלד -

Producers of the Dafyomi Advancement Forum, <mailto:daf@dafyomi.co.il>,

<http://www.dafyomi.co.il/>

This material is ©2009 by Julius Hollander 27 Bialik St., Petah Tikva, Israel 49351

Permission to distribute this material, with this notice, is granted - with request to notify of use at yeshol@gmail.com.

(סנהדרין מ, א)

משנה:

(אסידא דמתניתין דסליק מיניה קאי; אחד שאיימו עליהן [במשנה הקודמת בסוף פרק רביעי] -)
היו בודקין אותן בשבע חקירות (בגמרא יליף להו מקראי): באיזו שבוע (של יובל)? באיזו שנה (של שבוע)? באיזו חודש? בכמה בחודש (בעשרים או בעשרים וחמשה)? באיזה יום (של שבת; אף על פי שאמרו "בכך וכך בחודש" - אף על פי כן שואלין להן באיזה יום בשבת היה, לפי שכל השבע [חקירות] הללו באות להביאן לידי הזמה, ושמא יש עדים להזימן, ואין מעלין על לבן חשבון של חודש: אם היו אלו עמיהן אותו היום במקום אחר, וכששואלין אותן באיזה יום, והם אומרים "ביום פלוני" - נזכרים עדי הזמה להזימן) באיזה שעה (של יום, שמא אין עדים להזימן לכל היום, ויש עדים להזימן אותה שעה)? באיזה מקום (שזו היא המועלת להביא את כל החקירות להזמה, דבלאו הכי לא מתמי)?

רבי יוסי אומר (טעמיה קאמר בברייתא בגמרא): באיזה יום? באיזה

שעה? באיזה מקום?

מכירין אתם אותו (את ההרוג, שמא נכרי הוא; וזו אינה מן החקירות של הזמה, אלא כל שאר בדיקות אינו אלא להכחיש: שמא לא יאמר כדברי חבירו, ותבטל עדותו, והוא והם פטורים; אבל מן החקירות של הזמה - אי אתה מוצא יותר משבעה, כדאמרינן בגמרא)? התרתם בו?
העובד עבודה זרה (אם מעידין בכך) - (שואלין): את מי עבד (פעור או מרקוליס)? וכמה עבד (למרקוליס? בשחיטה או בהשתחואה)?
כל המרבה בבדיקות - הרי זה משובח.
מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים (שהיו מעידים עליו שהרגו תחת תאנה, ובדק בן זכאי: תאנה זו עוקציה גסין או דקין? עוקץ = זנב הפר, מקום חיבורו לאילן).
מה בין חקירות לבדיקות?

חקירות: אחד אומר "איני יודע" - עדותן בטילה (דשבע חקירות מקראי נפקי לן, ובעינן בכולהו שתהא יכול להזימן, דהזמה כתיבא בהו; וכיון דאמר "איני יודע" - אי אתה יכול להזימן באותה חקירה, וכיון דאי אפשר לקיים בה מצות הזמה באותו העד - בטלה כל העדות, ואפילו הן מאה: ד'אין עדים נעשין זוממין עד שיזמו כולן' כדאמרינן במסכת מכות (דף ה:): 'מניין שאפילו הן מאה? תלמוד לומר 'עדים'; בדיקות: אחד אומר "איני יודע", ואפילו שנים אומרים "אין אנו יודעים" - עדותן קיימת (מצות הזמה ראויה להתקיים בהו: דאין הזמה תלויה אלא בחקירות, לומר "עמנו הייתם באותה שעה במקום אחר"; כל 'עדותן בטלה' שבגמרא - הוא והן פטורים).

אחד חקירות ואחד בדיקות: בזמן שמכחישין זה את זה - עדותן בטילה.

אחד אומר "בשנים בחדש" ואחד אומר "בשלשה בחדש" [ושניהם אומרים אותו יום בשבוע – תוספות בדף מא, ב ד"ה שזה יודע מובא] – עדותן קיימת: שזה יודע בעיבורו של חדש וזה אינו יודע בעיבורו של חדש (זה שאמר "בשנים" יודע שהחדש שעבר מלא היה, ויום ראשון של חדש שהוא יום (של) שלשים – מחדש שעבר היה); זה אומר "בשלשה" ואחד אומר "בחמשה" – עדותן בטילה. אחד אומר "בשתי שעות" ואחד אומר "בשלש שעות" – עדותן קיימת (דטעי איניש בהכי); אחד אומר "בשלש" ואחד אומר "בחמש" – עדותן בטילה.

רבי יהודה אומר: (עדותן) קיימת (דכולי האי טעי איניש).
אחד אומר "בחמש" ואחד אומר "בשבע" – עדותן בטילה, שבחמש חמה במזרח ובשבע חמה במערב.

ואחר כך מכניסין את השני, ובודקין אותו; אם נמצאו דבריהם מכוונים (ומענה צריכין לישא וליתן בדבר) – פותחין בזכות ('אי לא קטלת לא תדחול' כדאמרן בפירקא דלעיל (דף לב:)).

אמר אחד מן העדים "יש לי ללמד עליו זכות" (משתקין אותו, וכל שכן אם היה בא ללמד עליו חובה; וטעמא אמר בפירקא דלעיל (דף לג:): ד'עד אחד לא יענה בנפש' – בין לזכות בין לחובה, משום דמחזי כנוגע בעדות) או אחד מן התלמידים (היושבים לפני הדיינים) "יש לי ללמד עליו חובה" – משתקין אותו (כדאמרן לעיל (דף לד:): ד'עד אחד לא יענה בנפש למות'; למות הוא דאינו עונה, הא לזכות עונה).

אמר אחד מן התלמידים "יש לי ללמד עליו זכות" – מעלין אותו ומושיבין אותו ביניהם, ולא היה יורד משם כל היום כולו; אם יש ממש בדבריו – שומעין לו;
ואפילו הוא [הנאשם] אומר "יש לי ללמד על עצמי זכות" – שומעין לו ובלבד שיש ממש בדבריו [ולעדים לא שומעים?! אולי שומעים לו כי הוא בעל דין];

ואם מצאו לו זכות – פטרוהו, ואם לאו – מעבירין אותו (את הדין) למחר (משום הלנת דין כדאמרין בפירקא דלעיל (שם)), ומזדווגין זוגות זוגות (ביום ראשון לאחר שהעבירוהו לדון ממקום הישיבה – היו מזדווגין בבתייהן או בשוק ונושאים ונותנים בדבר); היו ממעטיין ממאכל ולא היו שותין יין כל היום ונושאים ונותנים כל הלילה (איש איש לעצמו), ולמחרת משכימין ובאין לבית דין.

המזכה (אתמול) אומר "אני מזכה, ומזכה אני במקומי" (אני הוא המזכה אתמול ועדיין מזכה אני) " (על כרחו! שאינו יכול לחזור בו), והמחייב אומר (אם לא מצאו הלילה זכות) "אני מחייב, ומחייב אני במקומי".
המלמד (אתמול) חובה (אם מצא לו הלילה זכות) – מלמד זכות, אבל המלמד זכות אינו יכול לחזור וללמד חובה.

טעו בדבר – שני סופרי הדיינים מזכירין אותו.
אם מצאו לו זכות – פטרוהו, ואם לאו – עומדים למנין: שנים עשר מזכין ואחד עשר מחייבין – זכאי; שנים עשר מחייבין ואחד עשר מזכין (שנים עשר מחייבין ואחד עשר מזכין – והטייתן על פי אחד לרעה ליתא, הלכך יוסיפו הדיינים) – ואפילו אחד עשר מזכין ואחד עשר מחייבין ואחד אומר "איני יודע", ואפילו עשרים ושנים מזכין או מחייבין ואחד אומר "איני יודע" – יוסיפו הדיינים (דהאי דאמר "איני יודע" כמאן דליתיה דמי, ואין דנין דיני נפשות לא לזכות ולא לחובה בפחות מעשרים ושלשה); וכמה מוסיפין? שנים שנים (אם נתחלקו השנים שהוסיפו, זה לכאן וזה לכאן, דאכתי ליכא הטייה לא לטובה על פי אחד ולא לרעה על פי שנים – צריך להוסיף עוד שנים) [אולי כדי שהם יתחילו לדון ביניהם מן ההתחלה], (וכן) עד שבעים ואחד;

שלשים וששה מזכין ושלשים וחמשה מחייבין – זכאי; שלשים וששה מחייבין ושלשים וחמשה מזכין – דנין אלו כנגד אלו עד שיראה אחד מן המחייבין דברי המזכין (דאיכא הטייה לטובה על פי עד אחד; והוא הדין אם יראה אחד מן המזכין את דברי המחייבין, דהווי להו שלשים ושבעה מחייבין ואיכא הטייה לרעה על פי שלשה! ובשעת גמר דין הא אוקימנא, דאף המלמד זכות יכול לחזור וללמד חובה; והא דתנן הכי – משום לישנא מעליא: דאזכות קא מהדר, והכי תריצנא בפירקא דלעיל (דף לד:)).

גמרא:

מנא הני מילי (דעבדינן שבע חקירות)?

אמר רב יהודה: דאמר קרא: (דברים יג, טו) ודרשת וחקרת ושאלת היטב [והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבן] ('ודרשת וחקרת' משמע יפה יפה; 'ושאלת': לא משמע חקירה, אלא עד

דכתב 'היטב' בהדיה; הא תלתא, ובעיר הנדחת כתיבי; ; ואומר (וביחיד העובד ע"ז כתיב) : (דברים יז, ד) והוגד לך ושמעת ודרשת היטב [והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בישראל] (ודרשת היטב; הא תרי, דאילו ודרשת בלא היטב משמע דרישה מעליא), ואומר (ובעדים זוממין כתיב) : (דברים יט, יח) ודרשו השופטים היטב [והנה עד שקר העד שקר ענה באחיו] (מזהירך הכתוב לדרוש היטב את עדים האחרונים המזמין את הראשונים; הרי שבע חקירות) .

(סנהדרין מ, ב)

ואימא חדא חדא, כדכתיבא (ואימא לא אמר רחמנא שבע חקירות בחד דינא, אלא בכל חדא וחדא עבירה כדכתיב בה: בעיר הנדחת תלתה, בעבודה זרה – תרי, ובעדים זוממין תרי) ? אם כן (דבעינן שבע) - ליכתבינהו רחמנא בחדא (וניגמרו כל דיני נפשות מינה! ומדפלגינהו - שמע מינה דווקא כתיבי) ?

(ומשני:) כיון דכולהו בהדי הדדי כתיבא (כלומר: כיון דבכולהו כתב בהו דבעי דרישה, והשווה אותן להא מילתא) - מהדדי ילפי (על כרחך מהדדי ילפינן: ליתן את האמור של זה בזה), וכיון דילפי מהדדי - כמאן דכתיב בחדא דמי . והא לא דמיא להדדי (והיכי ילפינן מהדדי) ?

<סימן פלט סייף התראה>

[## העקרון בלימוד להלן הוא: אם התורה הקלה באופן המיתה – היא מקילה על הנאשם, ולכן גם דורשת עוד חקירות – כדי הציל אותו; ואם התורה מחמירה על הנהרג – אינה חפצה להקל עמו, אלא להחמיר עמו, ואין צורך להרבות חקירות כדי להצילו:]

עיר הנדחת להנך תרתי לא דמיא (למילף מינייהו חקירות הכתובות בהן, דדין הוא שיהו עדים זוממין ויחיד עובד עבודה זרה צריכים דרישת העדים המחייבין אותן) : (משום דקילי:) שכן ממונן פלט (אבל עיר הנדחת, דחמירא: שכן ממונא אבד - לא תיתי ביה אלא חקירות האמורות בה) ; עבודה זרה להנך תרתי לא דמיא: שכן בסייף (עיר הנדחת בסייף ועדים זוממין דפרשתא משמע שמעדין על רוצח, מדכתיב (דברים יט, כא) 'נפש בנפש עין בעין וגו', ואי נמי משתעי בכל עדים זוממין דיש מהן בסקילה, מיהו הואיל ויש מהם בסייף - לא אחמיר קרא עלייהו להמיתן עד שיחקרו המזמין אותן) ; עדים זוממין להנך תרתי לא דמיא: שכן (הנך תרתי) צריכים התראה (מה שאין כן בעדים זוממין, דכתיב (שם, פסוק יט) 'כאשר זמם' וזה חשב להרגו בלא התראה) ! ? ב'היטב' 'היטב' [שלש פעמים: בעיר הנדחת: (דברים יג, טו) ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך, [וביחיד העובד עבודה זרה:] (דברים יז, ד) והוגד לך ושמעת ודרשת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בישראל, [ובעדים זוממין:] (דברים יט, יח) ודרשו השופטים היטב והנה עד שקר העד שקר ענה באחיו] ילפינן מהדדי , וגזירה שוה מופנה (כדמפרש ואזיל, ואין משיבין עליה, שזו היא מדה בתורה: גזירה שוה המופנה - למדין ואין משיבין) ; דאי לא מופנה איכא למיפרך (כדפרכינן) : לאיי [ובאמת] אפנויי מופני: מדהוה ליה למיכתב (בעדים זוממין) 'ודרשו וחקרו', ושני קרא בדיבוריה ב'היטב' - שמע מינה (שינויא דלישנא) לאפנויי (ועיקר קרא - לדרשא דמנינא) ;

ואכתי מופנה מצד אחד הוא: בשלמא הנך תרתי (עבודה זרה ועדים זוממין, דלא כתיב בהו חקירה) - (מצית למימד) מופנה הוא משום דהוה ליה למכתב (מדהוה ליה למכתב לשון חקירה וכתב 'היטב' - שינויא דלישנא הוא, לאקושי לשונות שתיהן, למידרש בה גזירה שוה), אלא עיר הנדחת (דכתיב בה 'ודרשת וחקרת') - מאי הוה ליה למכתב (במקום 'היטב' למנינא) ? הא כתיבא כולהו ! ?

התם נמי אפנויי מופנה, מדהוה ליה למכתב 'דרוש תדרוש' או 'חקור תחקור', ושני קרא בדיבוריה ב'היטב' - שמע מינה לאפנויי (ליתן את האמור של זה בזה ואיכא שבע בכולהו) .

ואתו נחנקין (שיהו עדיהן נדרשין ונחקרין) בקל וחומר מנסקלין (מעבודה זרה שהיא בסקילה) ומנהרגין (ומעדים זוממין שהן בסייף, דבעינן דרישה וחקירה, ובלאו הכי לא מיקטיל - חנק הקל מכולן לא כל שכן!), ואתו נשרפין בקל וחומר מנסקלים (דסקילה חמורה משריפה; אבל מנהרגין ליכא למידרש ק"ו לנשרפין, ד'מה לנהרגין שכן מיתתן קלה') ; הניחא לרבנן דאמרי סקילה חמורה, אלא לרבי שמעון דאמר שריפה חמורה מאי איכא למימר ?

אלא אמר רב יהודה : (דברים יז, ד) [והוגד לך ושמעת ודרשת היטב] והנה אמת נכון [נעשתה התועבה הזאת בישראל] (בע"ז כתיב), (וכתיב נמי בעיר הנדחת:) (דברים יג, טו) [ודרשת וחקרת ושאלת היטב] והנה אמת נכון [נעשתה התועבה הזאת בקרבך] (ומשמע 'אמת ונכון' = דרישה וחקירה) ; הא חד סרי (שבעה דלעיל וארבעה דהכא) : שבע לשבע חקירות, דל תלת - לגזירה שוה, פשא להו חדא: לרבי שמעון לאתווי נשרפין, לרבנן - מילתא דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא .

מגדף בה רבי אבהו: אימא לאתווי שמנה חקירות !

(הש"ס מהדר אדרי אבהו) ושמנה חקירות מי איכא (מי מצית משכחת שמנה חקירות בדברים המביאין לידי הזמה) ? (ופרכין): אלמה לא (וכי לא מצית משכחת חקירה שמינית) ? והאיכא לאתויי בכמה בשעה ? ותניא נמי הכי: היו בודקין אותו בשמנה חקירות !? (ומשני): הניחא לאביי אליבא דרבי מאיר, דאמר אין אדם טועה ולא כלום, ולהך לישנא נמי דאמר אדם טועה משהו - שפיר (איכא למימר 'בכמה בשעה' מייתי לה לידי הזמה: דאי אמר 'בחציה' או 'בשלישית' ואתו סהדי ואמרי: "אותו חלק עמנו הייתם" הרי הן זוממין), אלא לאביי אליבא דרבי יהודה, דאמר אדם טועה חצי שעה, ולרבא דאמר טעו אינשי טובא - מאי איכא למימר (למה לי למימר 'בכמה בשעה' ? הא אי אמר בחציה, ואתו סהדי מזמו ליה - לא מיתזם בכל אותה שעה, דאמר "בתחלת השעה היה", והוא טעה מתחלתה עד חציה, אי נמי אמרי להו "מתחלה ועד חציה עמנו הייתם" - לא מיתזמי, דאמר "שמא בסוף שעה היה", והם טעו מסופה לחציה!) ? (גמגום דאביי ורבא בפרק קמא דפסחים (דף יא:)).

אלא לאתויי בכמה ביובל.

היינו 'באיזה שבוע' !?

אלא לאתויי 'באיזה יובל'.

ואידך - כיון דאמר 'באיזה שבוע' - לא בעי 'באיזה יובל' (דאין עדים ממתינים עדותן מיובל על חברו).

רבי יוסי אומר [באיזה יום? באיזה שעה? באיזה מקום?]: תניא: אמר להם רבי יוסי לחכמים: לדבריכם: מי שבא ואמר "אמש הרגו", אומר לו 'באיזה שבוע' 'באיזה שנה' 'באיזה חדש' 'בכמה בחדש' ? אמרו לו: לדבריך מי שבא ואמר "עכשיו הרגו" אומר לו 'באיזה יום' 'באיזה שעה' 'באיזה מקום' ? - אלא: אף על גב דלא צריך רמינן עליה, כדרכי שמעון בן אלעזר (להטריחם, דאמר (לעיל דף לב): 'מסיעין היו את העדים ממקום למקום כדי שתטרף דעתן עליהן ויחזרו בהן') - הכי נמי: אע"ג דלא צריך רמינן עליה כדרכי שמעון בן אלעזר.

ורבי יוסי "אמש הרגו" שכיח ברוב עדיות, "עכשיו הרגו" לא שכיח ברוב עדיות.

מכירים אתם אותו [התרתם בו? העובד עבודה זרה: את מי עבד ובמה עבד?]: תנו רבנן: מכירים אתם אותו [רבנו חננאל: ההורג והנהרג? נכרי הרג? ישראל הרג? התריתם בו? קיבל עליו התראה ("יודע אני שכן אני מזהר שלא לעשות") ? התיר עצמו למיתה (שכשהתרתם בו "אל תעבור שאתה מתחייב מיתה פלונית" הוא אומר "על מנת כן אני עושה": דאם לא הפקיר עצמו - אינו נהרג, כדלקמן (דף מא:)) ? המית בתוך כדי דיבור (כדי שאילת שלום) ? (שאם שהה לאחר התראה יותר מכדי דיבור איכא למימר שכבר שכח התראה); העובד עבודה זרה - את מי עבד? לפעור עבד? למרקוליס עבד? ובמה עבד: בזיבוח? בקיטור? בניסוך? בהשתחואה?

אמר עולא: מניין להתראה מן התורה? שנאמר (ויקרא כ"ז) ואיש אשר יקח את אחותו בת אביו או בת אמו וראה את ערותה [והיא תראה את ערותו חסד הוא ונכרתו לעיני בני עמם ערות אחת גלה עונו ישא] - אטו בראייה תליא מילתא (משום דראה אותה - מחייב) ? אלא עד שיראוהו טעמו של דבר (שהיא ערוה לו; והאי קרא - גבי כרת כתיב); אם אינו ענין לכרת (ואם אינו ענין לחיוב כרת, דהא דין שמים הוא, ולא בעי התראה: דקמי שמיא גליא אם שוגג הוא או מזיד) -

(סנהדרין מא, א)

תנהו ענין למלקות (להתראת מלקות דשייך באחותו).

דבי חזקיה תנא: (שמות כא, יד) וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה [מעם מזבחי תקחנו למות]: (יזיד - מנא ידעינן? אלא) שהתרו בו ועדיין הוא מזיד (ל"א: 'ואם הזיד' לא נאמר אלא 'וכי יזיד': משמע: תמיד הוא בודדו; זה עיקר).

דבי רבי ישמעאל תנא: (במדבר טז, לג) [ויקריבו אתו] המוצאים אותו מקושש עצים [אל משה ואל אהרן ואל כל העדה] - שהתרו בו ועדיין הוא מקושש ('שקישש עצים' לא נאמר אלא 'מקושש': לאחר שראוהו ומצאוהו - היה מקושש; ומה טעם תלוי בכך? אלא שהתרו בו ועדיין היה מקושש).

דבי רבי תנא: (דברים כב, כד) [והוצאתם את שניהם אל שער העיר ההוא וסקלתם אתם באבנים ומתו את הנער על דבר אשר לא צעקה בעיר ואת האיש] על דבר אשר ענה [את אשת רעהו ובערת הרע מקרבך] - על עסקי דיבור (התראה);

[## הגמרא הביאה כאן שלש אסמכתאות: מדוע בסדר הזה, שאינו לכאורה סדר הדורות, שהרי רבי ישמעאל קדם לחזקיה, שהיה בנו של רבי חייא!? וכי תימא ש'דבי רבי ישמעאל' אינו רבי ישמעאל בעצמו, אלא תנא מבית מדרשו שהמשיך אריו במשך דורות רבים, מכל מקום ורבי - אם זהו רבי יהודה הנשיא, ולא נכדו, רבי יהודה נשיאה - ודאי היה לפני חזקיה!? אולי הסדר - לנוחיות הצריכותה בהמשך הגמרא!]

וצריכא: דאי כתב רחמנא 'אחותו' הוה אמינא חייבי מלקות (אחותו דאינה מיתה אלא מלקות) - אין (הוא דבעינן התראה), (אבל) חייבי מיתות (דחמירי) לא (אימא לא ליבעי) - כתב רחמנא 'כזיד'; ואי כתב רחמנא 'וכזיד' הוה אמינא הני מילי סייף, דקיל, אבל סקילה - דחמורה, אימא לא צריכא!

ותרתי בנסקלין (מקושש ונערה המאורסה בסקילה) למה לי?
לרבי שמעון - לאתויי נשרפין (דאמר שריפה חמורה, ולא אתו נשרפין מנסקלין בהתראה, משום דאי אמר בנסקלין שהן קלין - כתב קרא אחרינא לאתויי נשרפין, ב'אם אינו ענין') ; לרבנן?

מילתא דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא.
ולכתוב רחמנא בנסקלין, וליתו הנך (מלקות וסייף) וליגמרו מיניה?
הכא נמי: מילתא דאתיא בקל וחומר טרח וכתב לה קרא.

התיר עצמו למיתה:

מנא לן?

אמר רבא ואיתימא חזקיה: אמר קרא: (דברים יז), [על פי שנים עדים או שלשה עדים] יומת המת [לא יומת על פי עד אחד] - עד שיתיר עצמו למיתה ('המת' משמע כבר הוא כמת קודם שבא לבית דין: שחייב עצמו מיתה בפיו) .

אמר רב חנן: עדי נערה המאורסה שהוזמו (לקמיה פריך: מאי שנא נערה המאורסה דנקט?) - אין נהרגין מתוך שיכולים לומר "לאוסרה על בעלה באנו (ולא להורגה)"! [## מכאן ראייה שקבלת העדים בתחילה אינה לפני בית דין של עשרים ושלשה, כי ודאי אם באו לבית דין של עשרים ושלשה - לא יוכלו לטעון שלא התכוונו להורגה!]

והא [לפי טענת העדים] אתרו בה?

דלא אתרו בה.

ואי לא אתרו בה - היכי מיקטלא (וכיון דאיהי לא מיקטלא - פשיטא דאינהו לא מיקטלי: 'כאשר זמם' כתיב (דברים יט, ט))?

באשה חבירה (דאיהי מיקטלא אם לא הוזמו אלו ואינהו לא מיקטלי דיכולין לומר כשבאו לבית דין "לא לחייבה מיתה נתכוונו" אבל אי אמרו "התרינו" - אין התראה אלא להמית, ותו לא מצי למימר "לא להורגה באנו")¹, ואליבא דרבי יוסי ברבי יהודה, דתניא: רבי יוסי ברבי יהודה אומר: חבר אין צריך התראה, לפי שלא נתנה התראה אלא להבחין בין שוגג למזיד;

וכיון דאינהו לא מיקטלי - איהי היכי מיקטלא? הויא לה עדות שאינה יכולה להזימה, וכל עדות שאינה יכולה להזימה לא שמה עדות (הואיל ואי אפשר לקיים בו 'ודרשת וחקרת' 'ודרשו השופטים והנה עד שקר וגו' (שם))?
הכי נמי קאמר: מתוך שאין נהרגין, שיכולין לומר "לאוסרה על בעלה באנו" - אף היא אינה נהרגת, דהויא לה עדות שאינה יכולה להזימה.

אלא באשה חבירה, דקיימא לן דמיקטלא אליבא דרבי יוסי ברבי יהודה (בלא התראה) - היכי משכחת לה? (הא כיון דאינהו לא מיקטלי משום דיכולין לומר "לאוסרה באנו" - איהי נמי לא מיקטלא)!

כשזינתה וחזרה וזינתה (דהנך עדי זנות שני - אין יכולין לומר "לאוסרה באנו", שהרי כבר נאסרה מנות ראשון, ולא באו אלא להורגה) [## ובתנאי שברור שהעדים יודעים שהעידו עדים אחרים על המקרה הראשון].

(ופרכינן): והא יכולין לומר "לאוסרה על בעלה שני באנו" (דקיימא לן במסכת סוטה (דף כו): מ'ונטמאה' שתי פעמים: 'כשם שאסורה לבעלה - כך אסורה לבעול')?
שזינתה מבעול ראשון (וכבר נאסרה עליו); אי נמי שזינתה [פעם שנייה] מקרוביה (שהיא אסורה להם משום ערוה) .

¹ תוספות ד"ה באשה חבירה: ולא בעי ר' יוסי שיתיר עצמו למיתה! אי נמי: חבר - כאילו התיר עצמו.

מאי שנא נערה מאורסה דנקט? אפילו נשואה נמי!!
אין, אלא אפילו האי דלא יתבא תותיה (ואיכא למימר דלא אסקו אדעתייהו
לאוסרה עליו, שהרי לא היו רואים אותה יושבת תחתיו) - (אפילו הכי) יכולין לומר
"לאוסרה על בעלה באנו".

מעשה ובדק [בן זכאי בעוקצי תאנים] [בש"ס וילנא מודפס להלן], יחד עם 'מה בין
חקירות']:

אמר רב חסדא: אחד אומר "בסייף הרגו" ואחד אומר "בארירן
(יורמ"א בלע"ז) הרגו" - אין זה 'אמת' [נכון] [הדבר] (ועדותן בטלה, והוא והם פטורים
מיד); אחד אומר "כליו שחורין" ואחד אומר "כליו לבנים" - הרי
זה 'נכון' (דלא שייכי בדיקות להכחיש אלא בגופה של עדות).
מיתיבי: 'אמת' [נכון] [הדבר]: שיהא נכון; אחד אומר "בסייף הרגו" ואחד
אומר "בארירן הרגו"; אחד אומר "כליו שחורין" ואחד אומר
"כליו לבנים" - אין זה נכון!!
תרגמה רב חסדא בסודר שחנקו בו (שהעידו שחנק את חברו בסודרו, ועל הסודר היו
נבדקין 'שחור היה או לבן היה'), דהיינו סייף וארירן.

תא שמע: 'אחד אומר "סנדליו שחורין" ואחד אומר "סנדליו
לבנים" - אין זה נכון'!!
התם נמי כגון שבעט בו בסנדלו והרגו.

תא שמע: 'מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנה'!!
אמר רמי בר חמא: כגון שעקץ (דקץ וחתכה מעוקצה) תאנה (הפרי קרי 'תאנה')
בשבת, דעלה קא מיקטיל.
והא תניא 'אמרו לו "תחת תאנה הרגו"?'
אלא אמר רמי בר חמא: כגון ששפדו (לשון 'שפוד') בייחור של תאנה.

תא שמע: אמר להן "תאנה זו עוקציה דקין", "עוקציה גסין",
"תאנים שחורות", "תאנים לבנות" (דעל כרחן בתאנים עצמן אי אפשר להרוג)!!
אלא אמר רב יוסף: מבין זכאי לותיב איניש? שאני בין זכאי,
דבדיקות - כחקירות משוי ליה (לבדוק בכל אשר יוכל כדי להכחיש, וכי היכי דבחקירות
מתכחשי בדבר אחד: זה אומר "במקום פלוני" וזה אומר "במקום פלוני", דהיינו דבר אחד, דהמקום לא הרגו -
הכי נמי בדיקות).

מאן 'בן זכאי'? אילימא רבי יוחנן בן זכאי - מי הוה בסנהדרי
(בשעה שהיו דנין דיני נפשות)? והתניא: 'כל שנותיו של רבי יוחנן בן זכאי
מאה ועשרים שנה: ארבעים שנה (ראשונים) עסק בפרקמטיא, ארבעים
שנה (אמצעיים) למד, ארבעים שנה (אחרונים) לימד (ונעשה דיין ומורה הוראות)',
ותניא: 'ארבעים שנה קודם חורבן הבית גלתה סנהדרי וישבה לה
בחנות (מקום היה בירושלים וכן שמו)', ואמר רבי יצחק בר אבודימי: לומר
שלא דנו דיני קנסות -

דיני קנסות סלקא דעתא (וכי לשכת הגזית גורמת לדיני קנסות)? אלא שלא
דנו דיני נפשות (שאינן דיני נפשות בכל מקום אלא בעוד שסנהדרי נוהגת בלשכת הגזית,
שנאמר (דברים יז, ח) 'וקמת ועלית אל המקום [אשר יבחר ה' אלקיך בו]' - מלמד שהמקום גורם; וכיון
דחזו דנפישו רוצחים ולא היו מספיקין לדון - עמדו וגלו משם),

ותנן [סוכה פ"ג מ"י; ראש השנה פ"ד, מ"א; פ"ד מ"ג ומ"ד; מנחות פ"ד מ"ה]: 'משחרב בית
המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי' (וכיון דרבן יוחנן בן זכאי היה קיים אחר חורבן,
נמצא דארבעים שנותיו האחרונים לא דנו נפשות, דהא ארבעים קודם חורבן בטלו)²! אלא בן זכאי

² תוספות סנהדרין דף לו, ב ד"ה מיום שחרב בית המקדש: תימה: דהוה מצי
למימר דאף בזמן שבית המקדש קיים, כי עובדא דשמעון בן שטח! אי נמי שלא
בעדים והתראה, כדאמר במכות (דף י:): 'כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא
רשע: בב' בני אדם שהרגו: אחד הרג בשוגג אחד הרג במזיד; הקב"ה מזמין
לפונדק'; וי"ל דנקט 'משחרב בית המקדש' משום דאז בטלי דיני נפשות לגמרי;
וא"ת: והא אכתי הוו מצי למינקט מ' שנה קודם חורבן הבית, כדאמר בפרק 'היו
בודקין' (לקמן דף מא.): שגלתה סנהדרי וישבה לה בחנות, ואמר שלא דנו דיני
נפשות!?

וי"ל מ"מ כשהיו רואים צורך שעה - היו חוזרין ללשכת הגזית, כי ההיא עובדא
וכיוצא בו; והא דפריך לקמן בפרק 'היו בודקין' (שם) ור' יוחנן בן זכאי מי

דעלמא; הכי נמי מסתברא, דאי סלקא דעתא רבן יוחנן בן זכאי - קרי ליה רבי 'בן זכאי' ?
והתניא: 'מעשה ובדק רבן יוחנן בן זכאי בעוקצי תאנים' ? אלא תלמיד היושב לפני רבו הוה, ואמר מילתא (לפני הדיינין רבותיו) ומסתבר להו טעמיה

(סנהדרין מא, ב)
וקבעוה בשמיה; (והאי דקרי ליה בחדא מתניתא 'בן זכאי' ובחדא 'רבן יוחנן בן זכאי' - לא תיקשי):
כי הוה למד - 'בן זכאי' הוה קרי ליה, כתלמיד היושב לפני רבו; כי הוה לימד - הוה קרי ליה 'רבן יוחנן בן זכאי': כי קרי ליה 'בן זכאי' - על שם דמעיקרא (על שם ההיא שעתא דאמרה להא מילתא), וכי קרי ליה 'רבן יוחנן בן זכאי' - על שם דהשתא (על שם סופיה קרי ליה).

~~מעשה ובדק כו'~~ [שייך לעיל]
מה בין חקירות כו' [לבדיקות?]
חקירות: אחד אומר "איני יודע" - עדותן בטילה; בדיקות: אחד אומר "איני יודע", ואפילו שנים אומרים "אין אנו יודעין" - עדותן קיימת:
מאי 'אפילו שנים אומרים' ? פשיטא: כי אמר אחד "איני יודע" עדותן קיימת (כיון דאמר אחד איני יודע אשמעין תנא דעדותן קיימת) - כי אמרי בי תרי נמי עדותן קיימת (דאילו אמר האחד "איני יודע" מאי רבותיה? כיון דאמר חבירו "איני יודע" - זה לא מעלה ולא מוריד) !
אמר רב ששת: ארישא קאי, והכי קאמר: בחקירות (שהיו שלשה) אפילו שנים אומרים "ידענו" ואחד אומר "איני יודע" - עדותן בטילה.
כמאן ? כרבי עקיבא, דמקיש שלשה לשנים (במסכת מכות [פ"א מ"ז] (ה:)) 'מה שנים אינן זוממין עד שיזמו שניהם אף שלשתן עד שיזמו שלשתן' וזה אי אפשר להזימן; ואף על גב דלרבי שמעון קאמר לה להא מילתא התם, דאילו רבי עקיבא מקשינהו להכי: 'מה שנים נמצא אחד מהן קרוב או פסול כו' מיהו רבי עקיבא אית ליה נמי דרבי שמעון, ומוסיף איהו).
אמר רבא: והא 'עדותן קיימת' קתני !
אלא אמר רבא: הכי קאמר: אפילו - בחקירות (הא דקתני 'אפילו' - לאו ארבותא לבדיקות קאי, אלא ארבותא דחקירות קאי, והכי קאמר): (מה בין חקירות לבדיקות? חקירות, היכא דליכא אלא תרי סהדי: אמר אחד "איני יודע" עדותן בטילה; בדיקות, אמר אחד "איני יודע" - עדותן קיימת, והוא הדין לשניהם: דהוה ליה עדות המזומת בחקירות; ואפילו בחקירות משכחת לה דאמר אחד "איני יודע" - עדותן קיימת, והיכי דמי? - כגון דאיכא תלתא, דאפשר לעדות שתתקיים בשנים) שנים אומרים "ידענו" ואחד אומר "איני יודע" - עדותן קיימת (ומשום שלישי - לא מיפסלי הנך).
כמאן ? - ולא כרבי עקיבא.

רב כהנא ורב ספרא תנו סנהדרין בי רבה; פגע בהו רמי בר חמא, אמר להו: מאי אמריתו בה בסנהדרין דבי רבה (כלומר: מה חידוש אתם אומרים בסנהדרין בבית אדם גדול, כגון רבה? יש לכם לחדש בה הרבה!) ?
אמרי ליה: ומאי אמרינן בה בסנהדרין גרידתא (מה יש לנו לומר אילו לא היינו למידים מפי חכם כל כך) ? ומאי קשיא לך (היכא יש להקשות בה) ?
אמר ליה: מהא: דקתני 'מה בין חקירות לבדיקות? חקירות אחד אומר "איני יודע" עדותן בטילה, בדיקות אמר אחד "איני יודע" ואפילו שנים אומרים "אין אנו יודעים" - עדותן קיימת' - מכדי אידי ואידי דאורייתא היא ('ודרשת וחקרת' והא דאורייתא, כדתני לעיל: 'נכון': שיהא נכון: 'אחד אומר "כליו שחורים" כו' דהיינו בדיקות; 'נכון' = שיהו דבריהם מכוונים), מאי שנא חקירות ומאי שנא בדיקות?
אמרו ליה: הכי? השתא: בחקירות אמר אחד "איני יודע" עדותן בטילה, דהויא לה עדות שאי אתה יכול להזימה (בכולהו שבע חקירות 'הזמה' כתיבי); (אבל) בדיקות: אמר אחד מהן "איני יודע" (אפילו אומרים כולן "אין אנו יודעין") - עדותן קיימת: עדות שאתה יכול להזימה הוא (שהזמה אינה תלויה בכך, אלא הכחשה, דמאי שייך "עמנו הייתם" גבי בדיקות?) !
אמר להו: אי הכי אמריתו בה - טובא אמריתו בה (הרבה יש לכם טעמים בה) !

הוה בסנהדרי משום דמה שבדק בעוקצי תאנים בדין רוצח הוא, והא דגלו משום דנפישו רוצחים הו, ומשום רציחה לא היו חוזרין! ...

אמרי ליה: מטיבותיה דמר אמרינן בה טובא (מחמת שאתה טוב ועניו ומודה לנו
אנו ואומרים בה הרבה), מנזיהותיה דמר (אם היית רוצה להתריס בנו ולהקשות) - לא
אמרינן בה ולא חדא (לא היינו יודעים נגדך כלום; 'נזיהות' לשון המדבר בקושי ובחזקה לשון:
נזהא דאריה (פסחים דף קיב:) אשגרונ"ר).

אחד אומר כו' [אחד אומר "בשנים בחדש" ואחד אומר "בשלשה בחדש" - עדותן
קיימת: שזה יודע בעיבורו של חדש וזה אינו יודע בעיבורו של חדש; זה אומר
"בשלשה" ואחד אומר "בחמשה" - עדותן בטילה]:

עד כמה (עד כמה יכנסו בתוך החדש, דאם יש ביניהם יום אחד נימא דטענו בעיבור החדש)?
אמר רבי אחא בר חנינא אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן: עד רובו
של חודש (אבל מכאן ואילך, כגון אחד אומר "בעשרים" ואחד אומר "בעשרים ואחד" - לא תלינן בעיבור
החדש, דכבר שמע בימים הללו שהיה חדש מעובר).

אמר רבא: אף אנן נמי תנינא: 'אחד אומר בשלשה ואחד אומר
בחמשה' - עדותן בטילה; ואמאי? נימא שזה יודע בשני עיבורין
וזה אינו יודע בשני עיבורין (שהיו שני חדשים מעוברים, או ביחד או בדילוג, וזה מנאן
לכולן חסירין)? אלא - לאו משום דברובה ידע (משום דאמרי 'ברובא ידע': ברוב ימים
שעברו כבר שמע מה היה)?

לעולם אימא לך ברובה נמי לא ידע, ובשיפורא ידע (שופר היו תוקעין
בקידוש החדש, ביום שהוא מתחיל, הן מלא הן חסר, וזה לא שמע את השופר); בחד שיפורא אמר
דטעי, בתרי שיפורא לא אמר דטעי.

ואמר רבי אחא בר חנינא אמר רב אסי אמר רבי יוחנן: עד כמה
מברכין על החדש (על הלבנה בהתחדשה: אם לא בירך היום יברך למחר)? עד שתתמלא
פגימתה (אבל בתר הכי - לא שייך למימר 'מחדש חדשים', שהרי כבר נלשנת היא); וכמה? אמר
רבי יעקב בר אידי אמר רב יהודה: עד שבעה; נהרדעי אמרי: עד
ששה עשר;

(סנהדרין מב, א)

ותרוייהו כרבי יוחנן סבירא להו (ותרוייהו במלתיה דרבי יוחנן פליגי, ו'עד
שנתמלא' סבירא להו); הא (מיהו רב יהודה סבר 'מלוי פגימתה' דקאמר רבי יוחנן) למיהוי כי
יתרא (דהואי כמו יתר של קשת: שתהא כל פגימת הקשת מליאה עד היתר, דהיינו חצי העיגול, והאי -
לסוף שבעה הוא), הא למיהוי כי נפיא (ונהרדעי סברי 'מלוי פגימה' דקאמר רבי יוחנן - עד
דתהוי כי נפיא עגולה במילואתה).

אמר ליה רב אחא מדיפתי לרבינא: (אדבר יהודה פריך: נהי נמי דמשבעה ואילך ליכא
למימר 'מחדש חדשים') [אחרים מפרשים לאו דוקא אליבא דרב יהודה, אלא בעלמא:
וליברין (מיהא) 'הטוב והמטיב' (שכל שעה הוא מטיב לנו במילואתה תמיד: שמוספת
להאיר לעולם) [ולשיטות אחרות: כל עוד הירח מאירה ואנו נאותים לאורו - כמעט
עד סוף החודש; ועיין מהרש"ל ומהרש"א];

אמר ליה: אטו כי חסר מי מברכין 'דיין האמת' (מי חשבינן לה רעה לגבן
לברוכי 'דיין האמת') דלברין 'הטוב והמטיב' (דנחשוב את מליאתה טיבואת לברוכי 'הטוב
והמטיב')?

וליברכיהו לתרוייהו ('דיין האמת' בחסרונה 'טוב המטיב' במילואתה)?
כיון דהיינו אורחיה (בכל חודש, בריאת עולם כמנהגו היא, ואין כאן דין פורענות בחסרונה
ולא הטבתה לנו חסד במילואתה) - לא מברכין.

ואמר רבי אחא בר חנינא אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן: כל המברך
על החדש בזמנו - כאילו מקבל פני שכינה: כתיב הכא (שמות יב, ב):
החדש הזה [לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה], וכתב התם (שמות טו, ב): זה אלי
ואנוהו.

תנא דבי רבי ישמעאל: אילמלא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהן
שבשמים כל חדש וחדש (אילו לא זכו למצוה אחרת אלא לזו: שמקבלין פני שכינה פעם אחת
בחדש, כדאמרן בגזירה שוה [זה-הזה]) - דיים.

אמר אביי: הלכך (הואיל ומקבל פני שכינה הוא מעומד) - נימרינהו מעומד (בעי
לברוכי מפני כבוד שכינה שהוא מקבל).

מרימר ומר זוטרא מכתפי <אהדדי> ומברכי.

אמר ליה רב אחא לרב אשי: במערבא מברכי 'ברוך מחדש חדשים'.

אמר ליה: האי - נשי דידן נמי מברכי!

אלא כדרב יהודה, דאמר רב יהודה: ברוך [וכו'] אשר במאמרו
ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את
תפקידם (מצוה שצויתם להתנהג בהילוך תקופותיהם); ששים ושמיים (כדכתיב (תהלים יט),
יששכבור) לעשות רצון קונם פועלי אמת שפעולתן אמת (הן שאינם משנים את
סדרם) וללבנה אמר (הקב"ה) שתתחדש (בכל חדש) עטרת תפארת (היא זו)
לעמוסי בטן (סימן הוא להם שאף הם שמונים להם) שהן עתידין להתחדש (בגלותן)
כמותה, ולפאר ליוצרים על שם כבוד מלכותו; ברוך אתה ה' מחדש
חדשים'.

(משלי כד,ו) כי בתחבולות תעשה לך מלחמה [ותשועה ברבי יועץ]; אמר רבי אחא בר
חנינא אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן: במי אתה מוצא מלחמתה של
תורה (הוריותה, ולעמוד על בוריה ועל עיקרה, לא כאדם המפולפל ומחודד ובעל סברא ולא למד משניות
וברייתות הרבה - כי מהיכן יתגלה הסוד)? - במי שיש בידו חבילות של משנה (אלא
בבעל משניות הרבה: שאם יצטרך לו טעם בכאן - ילמדנו מתוך משנה אחרת, או אם יקשה לו דבר על דבר -
יבין מתוך משניות הרבה שבידו: 'הא מני? פלוני היא, ששמענוהו במקום אחר אומר כך').
קרי רב יוסף אנפשיה (משלי יד,ט) [באין אלפים אבוס בר] ורב תבואות בכח שור.

אחד אומר בשתי שעות כו' [ואחד אומר בשלש שעות - עדותן קיימת; אחד
אומר "בשלש" ואחד אומר "בחמש" - עדותן בטילה]:
אמר רב שימי בר אשי: לא שנו אלא שעות (דמר סבר טעי אינש הכי ומר סבר לא
טעי כולי האי), אבל אחד אומר "קודם הנץ החמה" ואחד אומר "לאחר
הנץ החמה" (הנץ החמה סימן מובהק הוא ואין לסעות בהנץ החמה בתוך שהיא זורחת) - עדותן
בטילה.
פשיטא!?
אלא אחד אומר "קודם הנץ" ואחד אומר "בתוך הנץ";
הא נמי פשיטא!?
מהו דתימא הא בגילויא קאי, וזהרורי בעלמא הוא דחזא - קא
משמע לן.

ואחר כך מכניסין כו' [אמר אחד מן התלמידים "יש לי ללמד עליו זכות" -
מעלין אותו ומושיבין אותו ביניהם, ולא היה יורד משם כל היום כולו; אם יש
ממש בדבריו - שומעין לו]:
אותו היום ותו לא? והתניא: 'אם יש ממש בדבריו לא היה יורד
משם לעולם, ואם אין ממש בדבריו אין יורד כל היום כולו כדי
שלא תהא עלייתו ירידה לו (שאם יורידוהו היום לעין כל - בושא היא לו)';
אמר אביי: תרגומה א'אם אין ממש בדבריו' [ולמחרת אינו עולה].

מצאו לו זכות כו' [פטרוהו, ואם לאו - מעבירין אותו למחר, ומזדווגין
זוגות זוגות; היו ממעטין ממאכל ולא היו שותין יין כל היום ונושאים
ונותנין כל הלילה, ולמחרת משכימין ובאין לבית דין]:
יין מאי טעמא לא?
אמר רבי אחא בר חנינא: אמר קרא: (משלי לא,ט) [אל למלכים למואל אל למלכים שתו
יין] ולרזונים אי שכר: העוסקין ברזו של עולם אל ישתכרו.
[##] למה לי קרא - סברה הוא? היתכן שיושבבים בדין על נפש, וישתו יין המשמח
לבב אנוש - יהא בזה חילול ה'!]

דנין אלו כנגד אלו עד שיראה [אחד מן המחייבין דברי המזכין]:
לא ראו (האחד מאלו את טעמן של אלו והרי הן במחלוקתן) מאי?
אמר רבי אחא: פוטרין אותו; וכן אמר רבי יוחנן: פוטרין אותו.
אמר ליה רב פפא לאביי: וליפטריה מעיקרא (משהוסיפו עד שבעים ואחד,
ונחלקו: למה אנו מאחרים הדבר לדון אלו כנגד אלו? מי אית לן לאהדורי בתר חובה)?
אמר ליה: הכי אמר רבי יוחנן: כדי שלא יצאו מבית דין
מעורבבין (גנאי לבית דין שיצאו במחלוקת ואין יודעין לגמור את הדין).
איכא דאמרי: אמר ליה רב פפא לאביי: ולמה לי 'יוסיפו'?
ליפטריה מבי דינא קמא (למה מוסיפין משנחלקו הראשונים? ידונו אלו כנגד אלו: אם ראה
אחד מאלו את דברי אלו - הרי טוב, ואם לאו יפטרוהו) !
אמר ליה: רבי יוסי קאי כוותך, דתניא: 'רבי יוסי אומר: כשם
שאין מוסיפין על ב"ד של שבעים ואחד - כך אין מוסיפין על ב"ד
של עשרים ושלשה'.

תנו רבנן: אומר בדיני ממונות "נזדקן הדין", ואין אומר בדיני נפשות "נזדקן הדין".

מאי 'נזדקן הדין'? אילימא קש דינא (זקן דין זה, ועמוק וקשה, וצריך להמתין בו) - איפכא מיבעיא ליה (בדיני נפשות צריך לעיין יותר)!?

אמר רב הונא בר מנחם משמיה דרב אחא בריה דרב איקא: איפוך.

רב אשי אמר: לעולם לא תיפוך, ומאי 'נזדקן הדין'? - חכם דינא (יפה העמדתו על בוריו, ואין אחד ממנו צריך להפך ולדקדק בו; ואין אומרים כן בדיני נפשות: שאף משגמרוהו, אם ידקדק האחד וימצא לו זכות - מחזירין את הדין).

מיתיבי: 'גדול שבדיינין אומר: "נזדקן הדין"': אי אמרת בשלמא 'חכם דינא' - היינו דאמר גדול, אלא אי אמרת 'קש דינא' - לא סגיא דלא אמר גדול, כסופי הוא דקא מיכסיף נפשיה!?

אין: אינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים (טוב הוא לו שיהא הוא מבייש עצמו, ואל יאמר אחד מחביריו 'קש דינא' ויתבייש מאחרים).

איכא דאמרי: אי אמרת בשלמא 'קש דינא' - היינו דאינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים, אלא אי אמרת 'חכם דינא' - גדול אשבוחי משבח נפשיה, והכתיב (משלי כז, ב) 'יהלך זר ולא פוך' [נכרי ואל שפתיך]!?

שאני מילתא דבי דינא: דאגדול רמא (ואפילו דברים של שבח - הוא אומרן), כדתנן [פ"ג מ"ז; כט, א]: 'גמרו את הדבר, היו מכניסין אותן; גדול שבדיינין אומר: "איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב"'.

הדרן עלך היו בודקין